

94(477) 08(082)

В 42

ВІЙНА В ІСТОРИЧНІЙ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІЙ ПАМ'ЯТІ

**Матеріали всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої 66-й річниці Перемоги,
20-річчю Незалежності України
(Кривий Ріг, 22 квітня 2011 р.)**

ДОСВІД ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ПЕРЕДДЕННЯ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ БОЄЗДАТНОСТІ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ

Минуло вже майже сімдесят років від того дня, коли війська «Третього рейху» у взаємодії із союзниками вдерлися на територію СРСР, і для народів Радянського Союзу почалася Велика Вітчизняна війна. Не дивлячись на те, що, принаймні у вітчизняній історіографії, важко знайти більш актуальну тематику досліджень, ніж та, яка присвячена подіям 1941–1945 рр., велика кількість проблем зазначеного періоду потребує свого подальшого вивчення, а в ряді випадків – і концептуального перегляду.

Ще й досі науковці намагаються з'ясувати причини нищівних поразок Червоної Армії на початковому етапі війни. Серед тих факторів, що негативно вплинули на хід воєнних дій, і які до недавнього часу фігурували в дослідженнях радянських істориків, а сьогодні – в масиві неосталіністських публікацій, вказівка на відсутність у «непереможної і легендарної» до червня 1941 р. досвіду проведення великомасштабних операцій, є ледве не обов'язковою. В офіційному шеститомному виданні «История Великой Отечественной войны Советского Союза» чітко вказувалося: «Як показали події перших тижнів війни, наявність у німецької армії бойового досвіду відіграла немаловажну роль у перших успіхах фашистських військ на радянсько-німецькому фронті. Такого досвіду не мала Червона Армія» [5, с.48].

Офіційній трактовці подій вторує і маршал Г. Жуков: «У всьому цьому відчувалася відсутність у всіх нас тоді достатнього досвіду керівництва військами у складній обстановці великих запеклих битв, що відбувалися на величезному просторі [4, с. 29].»

Дійсно, важко заперечувати наявність у командирів вермахту всіх рівнів досвіду, якого вони набули з вересня 1939 р. по червень 1941 р. в ході польської, датсько-норвезької, французької та балканської воєнних кампаній. Однак, по-перше, рідко кому з фашистських воєначальників (і тим більше представників унтер-офіцерського і рядового складу) довелось приймати участь у всіх зазначених операціях. І, по-друге, чи напевно можна порівняти між собою досвід ведення воєнних дій, що був ними набутий в ході жорстких боїв за Варшаву і, скажімо, при окупації Данії, де втрати німців обмежувалися двома десятками чоловік [10, с. 144].

З іншого боку, говорити про відсутність у Червоної Армії бойового досвіду напередодні Великої Вітчизняної війни є, принаймні, некоректним. Вже з 2 липня по 16 вересня 1939 р. радянським військам довелось брати участь у воєнних діях проти японських військ, що відбувалися на території Монголії в районі р. Халхін-Гол. Зазначені події явно виходили за межі пересічного прикордонного конфлікту. Свідченням цього є тривалість боїв і чисельність збройних сил, що приймали в них участь (57-тисячному угрупованню радянсько-монгольських військ протистояла 75-тисячна армія генерала Огіцу Ріппо) [4, с. 791].

Якщо ж брати до уваги здобутий в ході зазначеної воєнної кампанії РСЧА досвід, то його важко переоцінити. Російський дослідник В. Афанасьєв слушно вказує: «Новим в оперативному мистецтві було створення танками, бронемашинами, моторизованою піхотою і артилерією зовнішнього фронту оточення, що пізніше широко застосовувалось в операціях Великої Вітчизняної війни. Утворення зовнішнього і внутрішнього фронтів оточення, створення оборони проти деблокуючих ворожих угруповань, розчленування оточеного противника та знищення його частинами – все це стало внеском в розвиток радянського військового мистецтва [1, с. 183].»

Не слід забувати і того факту, що на завершальному етапі халхін-гольської операції 1-ю армійською групою командував Г. Жуков, чия роль у стратегічному плануванні

Генерального штабу СРСР періоду Другої світової війни є очевидною, і який априорі не міг не використовувати досвіду воєнних дій у Монголії.

Далі. До останнього часу події вересня-жовтня 1939 р. в західних областях України і Білорусії сприймалися як визвольний похід Червоної Армії і довгоочікуване возз'єднання українських і білоруських народів. Поширеною була думка про добровільне входження населення зазначених регіонів до складу СРСР. Лише після оприлюднення у повному обсязі радянсько-німецького договору від 23 серпня 1939 р. стало зрозумілим, що східні райони Польщі були віднесені двома диктаторами до сфери впливу Кремля. Для реалізації досягнутих домовленостей 17 вересня 1939 р. у східно-польські землі були введені збройні сили двох сформованих радянських фронтів: Українського під командуванням командарма 1-го рангу С. Тимошенка і Білоруського на чолі з командармом 2-го рангу М. Ковальовим. До їх складу входили 60 стрілецьких і 13 кавалерійських дивізій, 18 танкових бригад. У розпорядженні командування фронтів було 2,4 млн. чол., 5 467 гармат, 6 096 танків, 3 727 бойових літаків [6, с. 6].

Нагадаємо, що сімнадцятьма днями раніше фашистська Німеччина вдерлася на територію Польщі, маючи 1,6 млн. чол., 6 тис. гармат і мінометів, 2 800 танків і 2 тис. бойових літаків [8, с. 36].

Звичайно, ведення лише локальних боїв в зоні відповідальності РСЧА може сприйматися як відсутність накопичення досвіду ведення війни, але масштабність розгортання фронтів, керівництво взаємодією підрозділами та обсяги їх тилового забезпечення є також важливим компонентом підготовки будь-якої армії до майбутніх конфліктів.

Довгий час поза увагою радянської історичної науки залишалися проблеми радянсько-фінської або так званої «зимової війни». Попри незавершеність спору між науковцями щодо характеру зазначеної війни, зробимо акцент на масштабах розгортання воєнних дій і її ролі у справі підвищення боєздатності Червоної армії. Можна погодитися із сучасним російським істориком А. Носковим, який зазначає: «Радянсько-фінляндська війна була найтривалішою і найбільш кровопролитною в Європі до моменту нападу фашистської Німеччини на СРСР. Вона тривала 105 днів, у той час як вермахт здійснив кампанію у Польщі за 36 днів, завойовував Норвегію за 50 днів, розгромив англо-французьку коаліцію за 35 днів і захопив Югославію і Грецію за 21 день, а Данію – за 2 дні [7, с. 31]».

Той же автор, на підставі ретельного вивчення архівних даних, підкреслює, що окупувавши всю Західну і Центральну Європу, вермахт втратив 211 600 чоловік (з них – 40,5 тис. убитих), а втрати Червоної Армії у Фінляндії становили 289 408 тис. чол. (з них – 72, 4 тис. убитих) [7, с. 31].

Найбільш інтенсивними в ході радянсько-фінської війни були бої на Карельському перешийку, де війська Червоної Армії штурмували систему оборонних укріплень – «лінію Маннергейма». Остання мала протяжність в 135 км і глибину оборони в 90 км. Систему захисту східних кордонів Фінляндії забезпечували понад 2 тис. довготривалих оборонних споруд, з них 987 – гранітних і 296 – бетонних [2, с. 20].

Пануюча в історичній науці теза про недооцінку радянським командуванням противника і, як наслідок, використання ним досвіду наступальних операцій виключно періоду громадянської війни, притаманне, на наш погляд, лише початковому етапу воєнного конфлікту. «Наші частини не були оснащені такими ефективними засобами масового бою, як пістолет-автомат і міномет, особовий склад не мав лиж і тому не міг пересуватися в умовах бездоріжжя. Червоноармійські частини були змушені вчитися в ході боїв, а їх переважно молоді недосвідчені командири, мобілізовані із запасу, нагромаджувати досвід», – вказують сучасні автори [7, с. 28].

Підсумки радянсько-фінської кампанії були підведені на нараді начальницького складу РСЧА при ЦК ВКП(б) у квітні 1940 р. Г. Севостьянов зазначає, що звертав на себе увагу критичний настрій її учасників, неформальна атмосфера дискусій, в ході яких мова йшла про недоліки у військовому будівництві та шляхах їх подолання [9, с. 145].

Таким чином, твердження радянської історичної науки і сучасних неосталіністів про відсутність у Червоної Армії перед початком Великої Вітчизняної війни належного досвіду ведення масштабних воєнних дій не витримує критики. Такий досвід був. Інша справа, що він стосувався виключно організації наступальних операцій. Це повною мірою відповідало стратегічній доктрині Кремля того часу, але, на жаль, виявилось абсолютно незатребуваним в умовах реалій літа-осені 1941 р.

Література та джерела:

- 1.Афанасьев В. А. Халхин-Гол в ретроспективе Большой войны / В. А. Афанасьев // Отечественная история. – 1999. – №5. – С. 181-185.
- 2.Браун С.В. Уроки скромного юбилея / С. В. Браун // Преподавание истории в школе. – 2000. – №8. – С.20–22.
- 3.Военный энциклопедический словарь / Глав. ред. комиссии Н. В. Огарков. – М.: Воениздат, 1984. – 863 с.
- 4.Жуков Г. К. Воспоминания и размышления: в 3 т. / Георгий Константинович Жуков. – М.: Изд-во АПН, 1983. – Т. 2. – 325 с.
- 5.История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941–1945: в 6 т. / Ред. коллегия П. Н. Поспелов. – М.: Воениздат, 1960–1965.- Т. 1. Подготовка и развязывание войны империалистическими державами. – 1960. – 532 с.
- 6.Мельтюхов М. И. Польский поход Красной Армии (сентябрь 1939 г.) / М. И. Мельтюхов // Преподавание истории и обществоведения в школе. – 2006. – №7. – С. 3–11.
- 7.Носков А. М. Радянсько-фінляндська війна 1939–1940 рр. / А. М. Носков // Укр. іст. журнал. – 1990. – №2. – С. 25–33.
- 8.Самсонов А. М. Вторая мировая война 1939–1945. Очерк важнейших событий / Александр Михайлович Самсонов. – М.: Наука, 1985. – 584 с.
- 9.Севостьянов Г. Н. Правда о «Зимней войне» 1939–1940 гг.: Историография / Г. Н. Севостьянов // Новая и новейшая история. – 1999. – №1. – С. 141–147.
- 10.Ширер У. Крах нацистской империи / Уильям Ширер; / Пер. с англ. С. Л. Орловой, Е. М. Федотовой, И. В. Квасюка]. – Смоленск: Русич, 1999. – 736 с.

Шляхтич Р. П.,

асистент кафедри історії України,
Криворізький державний педагогічний університет

СПЕЦГРУПИ НКДБ–МДБ У БОРОТБІ З УКРАЇНСЬКИМ ВИЗВОЛЬНИМ РУХОМ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА У ПОВОЄННИЙ ЧАС

В роки Другої світової війни та у повоєнний час на території Західної України продовжував діяти український визвольний рух. Добре законспіроване українське підпілля чинило відчайдушний опір радянському режимові до середини 50-х років ХХ століття. Це стало можливим завдяки підтримці з боку місцевого населення, тому українські повстанці і робили все можливе, аби цю підтримку не втратити. В той самий час радянська влада, навпаки, намагалася за будь-яку ціну дискредитувати український визвольний рух в очах громадянськості. І одним з найбільш дієвих засобів дискретизації виявилось створення спеціальних груп, які діяли під виглядом українських повстанців, і, виконуючи оперативні завдання, нерідко, чинили злочини проти місцевого населення.

В радянський час провокації спецгруп, безумовно, приписувались українським повстанцям і використовувались для ілюстрації їх «злочинної діяльності». Сьогодні й українські історики намагаються об'єктивно поглянути на цю проблему. Першими, хто звернув свій погляд на діяльність радянських спец груп, були Іван Білас [1–2] та Володимир Сергійчук [16]. У своїх монографіях вони вперше ввели до наукового обігу архівні документи стосовно радянських спецгруп, дали правову оцінку їх діяльності. Сьогодні ця проблема розробляється у працях сучасних істориків Д. Веденеєва та Г. Биструхіна [3], В. Дмитрука [8], С. Макаруча [14], С. Кокіна [9] тощо. У працях цих авторів розкрито різноманітні аспекти діяльності спецгруп.

Джерельною базою статті є матеріали, які містяться в Літописах УПА [10–13] та у фондах Галузевого державного архіву Служби безпеки України [4–7].